

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ REVIEW

Κακοποίηση των ζώων και ψυχική υγεία

Τα ζώα, στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης με τους ανθρώπους, μπορεί να καταστούν θύματα κακοποίησης εξ αιτίας της ανθρώπινης επιθετικότητας και άλλων μορφών μη φυσιολογικής συμπεριφοράς. Στο παρόν ειδικό άρθρο παρουσιάζονται τα σύγχρονα δεδομένα για τη σχέση της κακοποίησης των ζώων με διαταραχές της ψυχικής υγείας του ανθρώπου. Κατ' αρχάς παρατίθενται συνοπτικά ορισμοί κτηνιατροδικαστικής φύσης. Η κακοποίηση των ζώων από πρόθεση –περιλαμβανομένης και της μη σύννομης θανάτωσης– χαρακτηρίζεται ως ενεργητική κακοποίηση, ενώ η κακοποίηση από αδιαφορία, αδυναμία και άγνοια συνιστά την παθητική κακοποίηση ή παραμέληση. Επιπρόσθετα, διακρίνεται σε σωματική και σε συναισθηματική κακοποίηση, ανάλογα με το αν βλάπεται η σωματική υγεία ή η συναισθηματική ευεξία των ζώων, αντίστοιχα. Στη συνέχεια του παρόντος άρθρου επιχειρείται, σε μια διεξοδική προσέγγιση, η παρουσίαση των ψυχιατρικών διαταραχών με βάση την ηλικία των δραστών που προβαίνουν σε πράξεις κακοποίησης έναντι των ζώων (παιδιά-έφηβοι σε αντιδιαστολή με τους ενήλικες). Στα παιδιά και τους εφήβους η κακοποίηση των ζώων συνδέεται με διαταραχή διαγωγής, διαταραχές εξάρτησης, καθώς και την παραφιλική διαταραχή της κτηνοφιλίας. Στους ενήλικες συνδέεται κυρίως με την αντικοινωνική διαταραχή προσωπικότητας και κατά δεύτερο λόγο με διαταραχές εθισμού, την κτηνοφιλία, τη διαταραχή προσποίησης διά αντιπροσώπου, το σύνδρομο του Νώε και εξαιρετικά πιο σπάνια με άλλες ψυχιατρικές διαταραχές. Παράλληλα, στο παρόν άρθρο γίνεται αναφορά και στο κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνουν χώρα οι πράξεις κακοποίησης έναντι των ζώων, οι οποίες είναι αλληλένδετες με ποικίλες μορφές διαπροσωπικής βίας και εγκληματικότητας (παιδική κακοποίηση, ενδοσχολικός εκφοβισμός, κακοποίηση συντρόφου, κακοποίηση ηλικιωμένων και κάθε είδους παραβατικές πράξεις).

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα περιστατικά κακοποίησης ζώων που αποτελούν αντικείμενο κτηνιατροδικαστικής διερεύνησης παρουσιάζονται σήμερα με αυξημένη συχνότητα σε σχέση με παλαιότερες εποχές.^{1,2} Σε αυτό έχει συντελέσει καθοριστικά η βελτίωση της νομοθεσίας για τα δικαιώματα και την προστασία των ζώων, η οποία καθορίζει ότι οι πράξεις κακοποίησης των ζώων συνιστούν ποινικά αδικήματα, καθώς και ότι η κτηνιατροδικαστική γνωμάτευση αποτελεί βασικό αποδεικτικό στοιχείο για τη δίωξη των δραστών.^{3,4}

Όσον αφορά στα κίνητρα των δραστών, η κακοποίηση των ζώων έχει αποτελέσει ήδη από τον 18ο αιώνα αντικείμενο εγκληματολογικών μελετών.^{5,6} Εκτός όμως από ποινικό αδίκημα, η κακοποίηση των ζώων έχει αναγνωριστεί από τη δεκαετία του 1980 ως σοβαρή αντικοινωνική συμπεριφορά με ψυχοπαθολογικό υπόβαθρο.⁷ Έτσι, στο διαγνωστικό και στατιστικό εγχειρίδιο των ψυχικών διαταραχών, από την τρίτη αναθεωρημένη έκδοση (DSM-III-R, 1987) και εντεύ-

θεν, η κακοποίηση των ζώων περιλαμβάνεται μεταξύ των κριτηρίων για τη διάγνωση διαταραχής διαγωγής σε παιδιά και εφήβους και για την αντικοινωνική διαταραχή της προσωπικότητας στους ενήλικες.⁷⁻⁹ Επί πλέον, έχει γίνει πλέον παραδεκτό ότι η κακοποίηση των ζώων συνεκδηλώνεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο βίας, με κυρίαρχες τις μορφές διαπροσωπικής και ενδοοικογενειακής βίας.¹⁰⁻¹²

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στα σύγχρονα διεπιστημονικά δεδομένα για τη σχέση της κακοποίησης των ζώων και με άλλες διαταραχές της ψυχικής υγείας εκτός από τις προαναφερόμενες. Σε μια διεξοδική προσέγγιση επιχειρείται η παρουσίαση των ψυχιατρικών διαταραχών με βάση την ηλικία των δραστών (παιδιά-έφηβοι σε αντιπαραβολή με τους ενήλικες).

2. ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΖΩΩΝ

Ως κακοποίηση των ζώων ορίζεται οποιαδήποτε, μη κοι-

ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ 2018, 35(4):439-445
ARCHIVES OF HELLENIC MEDICINE 2018, 35(4):439-445

Δ. Δούκας,¹
Μ. Βασιλειάδου,²
Δ. Τόντης,¹
Α. Δουζένης³

¹Εργαστήριο Παθολογικής Ανατομικής, Τμήμα Κτηνιατρικής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Καρδίτσα

²Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα

³Β΄ Ψυχιατρική Κλινική, Πανεπιστημιακό Γενικό Νοσοκομείο «Αττικόν», Ιατρική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα

Animal abuse and mental health

Abstract at the end of the article

Λέξεις ευρετηρίου

Ζώα
Κακοποίηση
Ψυχιατρικές διαταραχές
Ψυχική υγεία

Υποβλήθηκε 14.6.2017
Εγκρίθηκε 30.6.2017

ωνικά αποδεκτή, ανθρώπινη συμπεριφορά που προκαλεί άσκοπη ταλαιπωρία, αγωνία, φόβο, πόνο, τραυματισμούς μέχρι και τον βίαιο θάνατο ενός ζώου.¹⁻³ Η κακοποίηση των ζώων διακρίνεται σε σωματική και συναισθηματική ανάλογα με το αν βλέπεται η σωματική υγεία ή η συναισθηματική ευεξία των ζώων, αν και σε πρακτικό επίπεδο η διάκριση μπορεί να είναι δύσκολη μερικές φορές, γιατί οι πράξεις σωματικής κακοποίησης, ειδικά όταν γίνονται κατ' εξακολούθηση, έχουν σοβαρή επίδραση και στη συναισθηματική υπόσταση των ζώων.^{1,2}

2.1. Ενεργητική κακοποίηση των ζώων

Οι πράξεις από πρόθεση που αποσκοπούν να βλάψουν τη σωματική ακεραιότητα των ζώων ή και να τα θανατώσουν με μη σύννομες μεθόδους ορίζονται ως ενεργητική κακοποίηση.^{1,2} Στον ορισμό εμπεριέχονται και ορισμένες μορφές εμπορικής εκμετάλλευσης, που είναι επιβλαβείς για την υγεία και την ευζωία των ζώων, όπως για παράδειγμα οι κυνομαχίες, τα παράνομα πειράματα και η μη σύννομη αναπαραγωγή.¹ Τα όρια της ενεργητικής κακοποίησης των ζώων και η αντίστοιχη νομοθεσία δεν είναι κοινά για όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες, αλλά επηρεάζονται από πολιτισμικές παραμέτρους (φιλοζωική κουλτούρα, θρησκευτικές πεποιθήσεις, ήθη και έθιμα) που καθορίζουν ποιες συμπεριφορές έναντι των ζώων και κάτω από ποιες συνθήκες είναι ηθικά, νομικά και κοινωνικά αποδεκτές.^{1,13,14}

Πράξεις ενεργητικής σωματικής κακοποίησης έχουν καταγραφεί σε όλα τα είδη των ζώων (συντροφιάς, παραγωγικά, άγριας πανίδας), αλλά συχνότερα αφορούν σε σκύλους και γάτες.¹⁵ Ως συνηθέστερες μορφές ενεργητικής σωματικής κακοποίησης-βίαιης θανάτωσης έχουν αναφερθεί κυρίως οι εξής: Χρήση δηλητηρίων («φόδες»), πρόκληση τραυματισμών με κάθε είδους μέσο, πρόκληση ασφυξίας και πνιγμού, θερμικά ή χημικά εγκαύματα.^{3,4,13}

Στην κατηγορία της ενεργητικής κακοποίησης ανήκει και η σεξουαλική κακοποίηση των ζώων, η οποία στην πιο κοινή της μορφή αφορά στον εξαναγκασμό του ζώου σε σεξουαλική επαφή με τον άνθρωπο-θύτη (άνδρα ή γυναίκα), πράξη που αναφέρεται ως κτηνοβασία.^{1,2,14} Ο πραγματικός αριθμός των περιστατικών σεξουαλικής κακοποίησης των ζώων δεν είναι επακριβώς γνωστός, μιας και συνιστά κοινωνικό θέμα ταμπού, ιδιαίτερα όταν περιστατικά σεξουαλικής κακοποίησης συνδέονται με σαδιστικές πράξεις ή οδηγούν στον θάνατο των ζώων.¹⁴

Όσον αφορά στην ενεργητική συναισθηματική κακοποίηση των ζώων πρόκειται για υποδιαγνωσμένο ζήτημα στην πράξη, εξ αιτίας της δυσκολίας στην αναγνώριση και στην ποικιλία των παραλλαγών που μπορεί να εμφανίσει.^{1,15} Οι πλέον κοινές μορφές που έχουν καταγραφεί είναι η

πρόκληση φόβου, αγωνίας και άγχους, με αποτέλεσμα τη μεταβολή της συμπεριφοράς του ζώου.^{1,2,15}

Οι μορφές ενεργητικής κακοποίησης των ζώων παρουσιάζονται συνοπτικά στον πίνακα 1.^{1,2}

2.2. Παθητική κακοποίηση (παραμέληση) των ζώων

Η παθητική κακοποίηση των ζώων, η οποία αναφέρεται και ως παραμέληση, δεν ορίζεται με τον ίδιο τρόπο για όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες, ειδικά σε θέματα που αφορούν στη συναισθηματική υπόσταση των ζώων, καθώς δεν υπάρχουν διεθνώς αποδεκτά πρότυπα για την κατάλληλη φροντίδα των ζώων.^{1,2,15} Σε γενικές γραμμές, η παθητική κακοποίηση αρχίζει από το σημείο που παραβιάζονται οι συνθήκες ευζωίας –όπως προσδιορίζονται με επιστημονικά κριτήρια για κάθε ζωικό είδος– και είναι ουσιαστικά η αποτυχία του ανθρώπου (οφειλόμενη σε αδιαφορία, αδυναμία ή άγνοια) να καλύψει τις βασικές σωματικές και συναισθηματικές ανάγκες των ζώων, με αποτέλεσμα αυτά να υφίστανται σοβαρή και παρατεταμένη ταλαιπωρία.^{2,15}

Πίνακας 1. Μορφές ενεργητικής κακοποίησης των ζώων.

<i>Ενεργητική σωματική κακοποίηση και μη σύννομη θανάτωση</i>
Δηλητηρίαση
Πρόκληση εγκαύματος, θερμοπληξίας, ηλεκτροπληξίας, κρουσπαγμάτων
Λάκτισμα ή πλήγμα ζώου με χρήση αντικειμένων
Τραυματισμός (απλή βαριά, επικίνδυνη σωματική βλάβη) από νύσσοντα, τέμνοντα ή αμβλέα όργανα
Πυροβολισμός (πρόκληση τραύματος ή/και θάνατος ζώου)
Ακρωτηριασμός (μη θεραπευτικός)
Πνιγμός, πνιγμονή – πρόκληση ασφυξίας, στραγγαλισμός, απαγχονισμός
Παγίδευση
Καταχρηστική (μη σύννομη) μεταφορά
Περιορισμός της φυσιολογικής κίνησης (δραστικός και μη ιατρογενής)
Μη επιτρεπτές μέθοδοι εκπαίδευσης
Εργασία (μη προβλεπόμενη για το είδος του ζώου)
Μάχες μεταξύ ζώων (π.χ. κυνομαχίες, κοκορομαχίες)
Μη σύννομα αθλήματα (π.χ. τσίρκο)
Μη σύννομη αναπαραγωγή
Παράνομα πειράματα (χωρίς εγκεκριμένη άδεια από τις αρμόδιες αρχές)
Κτηνοβασία (κάθε μορφής σεξουαλική πράξη με ζώο)
Σεξουαλική κακοποίηση του ζώου με χρήση αντικειμένων για τη σαδιστική ευχαρίστηση του δράστη
<i>Ενεργητική συναισθηματική κακοποίηση</i>
Επίθεση για πρόκληση φόβου-πανικού στο ζώο, π.χ. με πυροτεχνήματα
Διαρκής τρομοκράτηση ζώου με άσκηση βίας και πρόκληση μόνιμου στρες (με πρόκληση σωματικής βλάβης)
Σκόπιμη απομόνωση, στέρηση άσκησης ή συγχρωτισμού με άλλα ζώα

Οι μορφές παθητικής κακοποίησης (παραμέλησης) των ζώων παρουσιάζονται συνοπτικά στον πίνακα 2.^{1,2}

3. ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΖΩΩΝ ΑΠΟ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΕΦΗΒΟΥΣ

Η κακοποίηση ζώων από ανηλίκους είναι συμπεριφορά δηλωτική μη φυσιολογικής ανάπτυξης και αφορά σε παιδιά και εφήβους σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες.^{16,17} Στις περισσότερες περιπτώσεις, η κακοποίηση των ζώων από παιδιά και εφήβους είναι σχετικά βραχείας διάρκειας συμπεριφορά.^{18,19} Ωστόσο, σε ένα ποσοστό παιδιών και εφήβων είναι παρατεταμένη, συνεχώς σκληρότερη και μπορεί να επεκταθεί και στην ενήλικη ζωή.¹⁸ Όσον αφορά στη σημασία των πολιτιστικών, των θρησκευτικών και των κοινωνικών επιδράσεων, συγκριτικές μελέτες στην Ιαπωνία, στην Αυστραλία και στη Μαλαισία αποκάλυψαν ότι η συχνότητα με την οποία τα παιδιά κακοποιούν τα κατοικίδια ζώα είναι ανεξάρτητη από το πολιτισμικό υπόβαθρο.¹⁷

Πιο αναλυτικά, η κακοποίηση ζώων από παιδιά ηλικίας <6 ετών συνιστά κυρίως συμπεριφορά περιέργειας, με στόχο τη διερεύνηση. Πρόκειται δηλαδή για κακοποίηση χωρίς σκοπιμότητα, αλλά από περιέργεια, ενώ στις συγκεκριμένες ηλικίες τα παιδιά δεν έχουν αποκτήσει ακόμη τις βασικές γνώσεις σχετικά με την κατάλληλη φροντίδα των ζώων.^{20,21}

Αντίθετα, η κακοποίηση ζώων από ανηλίκους ηλικίας >6 ετών (παιδιά σχολικής ηλικίας και εφήβους) χαρακτηρίζεται από σκοπιμότητα, πρόκειται δηλαδή για ενεργητική κακοποίηση.²¹ Όσον αφορά στα κίνητρα, τα παιδιά-θύτες δηλώνουν ότι προχωρούν σε τέτοιου είδους πράξεις κυρίως επειδή αντλούν ευχαρίστηση.²² Εκτός αυτού, η μίμηση άλλου ισχυρότερου μέλους της οικογένειας ή του κοινωνικού περίγυρου έχει συσχετιστεί με κατ'εξακολούθηση πράξεις

Πίνακας 2. Μορφές παθητικής κακοποίησης (παραμέλησης) των ζώων.

Παθητική σωματική κακοποίηση

Στέρηση νερού ή τροφής, υποσιτισμός
Έλλειψη κατάλληλου καταλύματος
Στέρηση κτηνιατρικής περίθαλψης
Έλλειψη υγιεινής στον χώρο διαβίωσης
Σύνδρομο συλλογής ζώων και διαβίωσή τους σε ακατάλληλες συνθήκες
Εγκατάλειψη ζώου

Παθητική συναισθηματική κακοποίηση

Αδιαφορία και έλλειψη αγάπης-στοργής για ζώο (=θεώρηση και αντιμετώπιση του ζώου ως αντικειμένου και όχι ως έμβιου όντος)
Απομόνωση του ζώου λόγω άγνοιας των αναγκών του για συγχρωτισμό με άλλα ζώα του είδους του
Εγκατάλειψη ζώου

κακοποίησης ζώων από παιδιά.²³ Επιπρόσθετα, τα προεφηβικής ηλικίας παιδιά και οι έφηβοι προβάλλουν ως κίνητρο την επιθυμία να αποκομίσουν κοινωνικά οφέλη από αυτή τη συμπεριφορά, όπως η δημοφιλία στην παρέα.²³ Έχει προταθεί η διάκριση της κακοποίησης ζώων από ανηλίκους ηλικίας >6 ετών σε τυπική και χαιρέκακη με βάση τα κριτήρια του πίνακα 3.^{16,21}

Η κακοποίηση των ζώων από τα παιδιά συναντάται συχνότερα σε περιβάλλοντα όπου εκδηλώνονται βίαιες συμπεριφορές. Πρόκειται για πράξεις βίας εναντίον του ίδιου του παιδιού (σωματική, συναισθηματική, σεξουαλική παιδική κακοποίηση) ή εναντίον άλλων προσώπων της οικογένειας (κακοποίηση συντρόφου, κακοποίηση ηλικιωμένων, οικονομική εκμετάλλευση).^{12,24,25} Μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο βίας εντάσσονται και οι πράξεις ενδοσχολικού εκφοβισμού (bullying). Τόσο οι θύτες όσο και τα θύματα του ενδοσχολικού εκφοβισμού μπορεί να προχωρούν σε πράξεις κακοποίησης ζώων.¹⁸ Τέλος, ειδικά στους εφήβους η κακοποίηση των ζώων συσχετίζεται με προβλήματα σχολικής φοίτησης, καθώς και αντικοινωνικές συμπεριφορές-παραβατικές πράξεις, όπως η συμμετοχή σε συμμορίες και οι κλοπές.¹⁹

Η κακοποίηση των ζώων από παιδιά και εφήβους αποτελεί κλινική εκδήλωση συγκεκριμένων παιδοψυχιατρικών διαταραχών, οι οποίες παρατίθενται στη συνέχεια.

3.1. Διαταραχή διαγωγής

Η ενεργητική κακοποίηση ζώων από παιδιά και εφήβους

Πίνακας 3. Κριτήρια για τον χαρακτηρισμό της ενεργητικής κακοποίησης των ζώων από παιδιά και εφήβους.

Τυπική κακοποίηση

Κακοποίηση ζώου(ων) από πρόθεση
Μεμονωμένα κρούσματα βίας κατά ζώου(ων) από το παιδί
Το παιδί δεν φροντίζει να αποκρύψει την πράξη του από τους ενήλικες
Ο σκοπός του παιδιού είναι διαφορετικός από την πρόκληση ευχαρίστησης
Η κακοποίηση αφορά συνήθως στα κατοικίδια ζώα της οικογένειας
Το παιδί δρα μόνο του χωρίς παρέα από συνομηλίκους

Χαιρέκακη κακοποίηση

Κακοποίηση ζώων από πρόθεση
Πολλαπλά και κατ'εξακολούθηση κρούσματα βίας κατά των ζώων
Το παιδί εκτελεί αυτές τις πράξεις στα κρυφά και με μοχθηρία
Μοναδικός σκοπός του παιδιού είναι η πρόκληση ευχαρίστησης
Η κακοποίηση επεκτείνεται και πέρα από τα κατοικίδια της οικογένειας
Το παιδί δρα παρέα με συνομηλίκους
Το παιδί συστηματικά βλάπτει έντομα και άλλες εξελικτικά κατώτερες μορφές ζωής

αποτελεί μια από τις βασικές εκδηλώσεις της διαταραχής διαγωγής μαζί με την τάση του παιδιού να ανάβει φωτιές, καθώς και τη νυκτερινή ενούρησή του στο κρεβάτι. Οι τρεις αυτές συμπεριφορές περιγράφονται ως «τριάδα του MacDonald», αποτελώντας ισχυρό διαγνωστικό δείκτη για τη διαταραχή διαγωγής. Βέβαια, κάθε περιστατικό διαταραχής διαγωγής μπορεί να περιλαμβάνει σε ποικίλο εύρος και άλλες μη φυσιολογικές συμπεριφορές του παιδιού, όπως το να προκαλεί βανδαλισμούς, να ψεύδεται συνεχώς χωρίς να επιδιώκει συγκεκριμένο όφελος και να είναι επιθετικό προς τα άλλα παιδιά.^{8,26,27}

3.2. Διαταραχές εθισμού σε εφήβους

Στους εφήβους είναι δυνατόν να πρωτοεμφανιστούν διαταραχές της ψυχικής υγείας, αφ' ενός μέσω της χρήσης ουσιών (π.χ. οινόπνευμα, οπιοειδή και λοιπά ναρκωτικά) και αφ' ετέρου μέσω συμπεριφορών (π.χ. διαταραχή ενασχόλησης με τυχερά παιχνίδια/παθολογικός τζόγος).²⁸ Οι διαταραχές εξάρτησης από ουσίες και εξάρτησης από συμπεριφορές διέπονται από κοινούς παθογενετικούς μηχανισμούς, οπότε η 5η έκδοση του διαγνωστικού και στατιστικού εγχειριδίου των ψυχικών διαταραχών (DSM-V, 2013) τις περιλαμβάνει στη νεοδημιουργηθείσα κατηγορία «διαταραχές εθισμού».²⁹

Όσον αφορά στην κακοποίηση ζώων από εφήβους, αυτή έχει συσχετιστεί τόσο με περιστασιακή ή χρόνια χρήση διαφόρων εθιστικών ουσιών όσο και με τη διαταραχή ενασχόλησης με τυχερά παιχνίδια.^{9,26} Οι εν λόγω συμπεριφορές συνυπάρχουν μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο διαπροσωπικής βίας, ενδοσχολικού εκφοβισμού, προβλημάτων σχολικής φοίτησης και κάθε είδους παραβατικής δραστηριότητας.^{19,20}

3.3. Κτηνοφιλία εφήβων

Κατά τη φάση της εφηβείας ή κατά την πρώιμη ενήλικη ζωή μπορεί να εκδηλωθεί η μορφή παραφιλίας που περιλαμβάνει σεξουαλικές φαντασιώσεις με διάφορα είδη ζώων, τη διάπραξη σεξουαλικών επαφών με ζώα (κτηνοβασία), καθώς και τη σεξουαλική κακοποίηση ζώων με χρήση αντικειμένων, με στόχο τη σαδιστική ευχαρίστηση του θύτη.^{27,30} Στην αγγλική γλώσσα η εν λόγω παραφιλία αποδίδεται με τον γενικό όρο zoophilia. Κατά τη γνώμη μας, ο όρος zoophilia αποδίδεται πιο εύστοχα στα Ελληνικά με τον όρο «κτηνοφιλία», παρ' όλο που θεωρητικά θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και η αυτούσια απόδοση ως «ζωοφιλία». Ωστόσο, στην καθομιλουμένη ελληνική γλώσσα ο όρος ζωοφιλία χρησιμοποιείται ως συνώνυμος του όρου «φιλοζωία».^{31,32} Οι όροι ζωοφιλία και φιλοζωία ανήκουν σε έναν μικρό αριθμό σύνθετων λέξεων που εμφανίζουν διπλή μορφή.³² Έτσι, για την αποφυγή παρερμηνείας, είναι προτι-

μότερη η χρήση του όρου κτηνοφιλία (κατ' αναλογία με τον όρο κτηνοβασία), όταν γίνεται αναφορά στην παραφιλία.

Στους εφήβους με κτηνοφιλική συμπεριφορά προκαλείται σεξουαλική διέγερση τόσο από ανθρώπους του αντίθετου ή του ίδιου φύλου όσο και από ζώα. Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου τα ζώα καθίστανται πιο ισχυροί φορείς σεξουαλικής διέγερσης, οπότε η κτηνοφιλική συμπεριφορά αποτελεί το κυρίαρχο ή το αποκλειστικό χαρακτηριστικό της σεξουαλικής ταυτότητας.^{27,30}

4. ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΖΩΩΝ ΑΠΟ ΕΝΗΛΙΚΕΣ

Η κακοποίηση των ζώων από ενήλικες απαντάται διαχρονικά στις ανθρώπινες κοινωνίες και συνήθως αποτελεί προέκταση της αντίστοιχης συμπεριφοράς που αρχικά εκδηλώνεται κατά την παιδική και την εφηβική ηλικία.^{9,22,33} Οι ενήλικες που κακοποιούν ζώα είναι πιο συχνά άνδρες και συνηθέστερα πρόσωπα με χαμηλά επίπεδα εισοδήματος και εκπαίδευσης.^{34,35} Σημαντική συσχέτιση βρέθηκε μεταξύ της κακοποίησης ζώων συντροφιάς με ελεγκτικές συμπεριφορές, π.χ. κακοποίηση του ζώου του(της) συντρόφου ως εργαλείου ελέγχου ή εκβιασμού. Μάλιστα, στις περιπτώσεις αυτές οι θύτες καθορίζουν εκ των προτέρων τα όρια για το πόσο θα βλάψουν το κατοικίδιο, ώστε να επιτύχουν τον σκοπό τους.^{36,37}

Οι ενήλικες οι οποίοι συστηματικά κακοποιούν κατοικίδια μπορεί να ασκήσουν βία όχι μόνο εναντίον του(της) συντρόφου, αλλά και έναντι λοιπών μελών της οικογένειας (παιδική κακοποίηση, κακοποίηση ηλικιωμένων), ενώ φαίνεται να εμπλέκονται κατ' εξακολούθηση σε πράξεις διαπροσωπικής βίας.^{12,33,37} Ειδικά η κτηνοβασία/σαδιστική σεξουαλική κακοποίηση των ζώων κατά την παιδική ηλικία είναι πολύ ισχυρός προγνωστικός δείκτης για τη διάπραξη επαναλαμβανόμενων πράξεων βίας κατά τις διαπροσωπικές επαφές τους στην ενήλικη ζωή.^{37,38} Τέλος, τα παιδιά με ιστορικό κακοποίησης ζώων είναι πολύ πιο πιθανό να εμπλακούν ως ενήλικες και σε κάθε είδους παραβατικές πράξεις που διώκονται ποινικά. Οι σημαντικότερες συσχετίσεις που έχουν γίνει αφορούν σε κλοπές, ληστείες και εμπρησμούς.^{33,37}

Η κακοποίηση των ζώων αποτελεί κλινική εκδήλωση συγκεκριμένων ψυχιατρικών διαταραχών στους ενήλικες, οι οποίες παρατίθενται στη συνέχεια.

4.1. Αντικοινωνική διαταραχή και λοιπές διαταραχές προσωπικότητας

Η ενεργητική κακοποίηση των ζώων από ενήλικες συνδέεται κυρίως με την αντικοινωνική διαταραχή της προσωπικότητας, της οποίας αποτελεί χαρακτηριστικό

κλινικό σύμπτωμα εκδήλωσης.^{7,9,37} Η χρήση οιοπνεύματος από ανθρώπους με αντικοινωνική διαταραχή της προσωπικότητας είναι καθοριστικός εκλυτικός παράγοντας για την έκφραση ή την επιδείνωση αυτής της συμπεριφοράς έναντι των κατοικίδιων ζώων, όπως ακριβώς μπορεί να πράξουν και έναντι των ανθρώπων.^{9,33}

Δευτερευόντως, υπάρχουν και άλλες διαταραχές της προσωπικότητας (ιδεοψυχαναγκαστική, παρανοειδής, ιστριονική) που συνδέονται με συμπεριφορές ενεργητικής κακοποίησης των ζώων, αν και σε πολύ μικρότερο βαθμό σε σχέση με την αντικοινωνική διαταραχή προσωπικότητας.^{9,33,37}

4.2. Διαταραχές εθισμού σε ενήλικες

Η ενεργητική κακοποίηση των ζώων από ενήλικες έχει συσχετιστεί και με διάφορες διαταραχές εθισμού, όπως η εξάρτηση από το οινόπνευμα, η διαταραχή ενασχόλησης με τυχερά παιχνίδια και η πολυτοξικομανία, μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο εγκληματικότητας και διαφόρων μορφών διαπροσωπικής βίας.^{9,33}

4.3. Κτηνοφιλία ενηλίκων

Η κτηνοφιλία στους ενήλικες αποτελεί συνέχεια της αντίστοιχης σεξουαλικής συμπεριφοράς που έχει εμφανιστεί κατά την εφηβεία.^{27,38,39} Η πραγματική εκτίμηση για τη συχνότητα εμφάνισης της κτηνοφιλίας στον γενικό πληθυσμό δεν είναι πρακτικά δυνατή. Φαίνεται όμως ότι εμφανίζεται σε υψηλότερο ποσοστό από όσο πιστευόταν παλαιότερα, όπως έμμεσα υποδεικνύεται από την ευρεία διάδοση και χρήση πορνογραφικού υλικού με ζώα μέσω του διαδικτύου.⁴⁰ Προς την κατεύθυνση αυτή αξίζει να ληφθεί υπ' όψη και το γεγονός ότι το νομικό πλαίσιο για τη σεξουαλική κακοποίηση των ζώων είναι τελείως χαλαρό ή ασαφές σε ορισμένες χώρες.^{14,27} Για παράδειγμα, η νομοθεσία της Σλοβακίας δεν θεωρεί την κτηνοβασία ως παράνομη πράξη με ποινικές συνέπειες, παρά μόνο εφόσον αποδειχθεί ότι έχει συνυπάρξει με βιαιοπραγία κατά του ζώου.¹⁴ Μεγάλες διαφορές στη σχετική νομοθεσία υπάρχουν και μεταξύ των διαφόρων πολιτειών των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής (ΗΠΑ), με ευρύ φάσμα στην ποινική αντιμετώπιση των δραστών.²⁷

Σπάνια, η εμφάνιση κτηνοφιλικής επιθυμίας μπορεί να αποτελεί ασυνήθιστη κλινική εκδήλωση υποκείμενων ψυχιατρικών διαταραχών.^{41,42} Έχει αναφερθεί ότι ασθενής χωρίς ιστορικό κτηνοφιλίας ανέπτυξε κτηνοφιλική διάθεση κατά τη διάρκεια επεισοδίων κατάθλιψης, χωρίς αυτό να συμβαίνει στο μεσοδιάστημα των καταθλιπτικών επεισοδίων.⁴¹ Εμφάνιση κτηνοφιλικής επιθυμίας έχει καταγραφεί και ως σπάνια επιπλοκή των διαταραχών ελέγχου παρόρμησης που μπορεί να προκαλέσει η ντοπαμινεργική θεραπεία σε ασθενείς με νόσο του Parkinson.⁴²

Τέλος, κάποιος ενήλικος μπορεί να εμφανίζουν μία ή περισσότερες μορφές παραφιλίας (κτηνοφιλία, παιδοφιλία, σαδομαζοχισμός), παράλληλα με άλλες ψυχικές διαταραχές (π.χ. διαταραχές του αυτιστικού φάσματος).^{7,43} Η ψυχιατροδικαστική εξέταση τέτοιων προσώπων μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερα αποκαλυπτική ως προς την ποικιλομορφία της εμπλεκόμενης ψυχιατρικής συννοσηρότητας.^{43,44}

4.4. Διαταραχή προσποίησης διά αντιπροσώπου (σύνδρομο Munchausen by proxy)

Στη βιβλιογραφία έχουν καταγραφεί ελάχιστα περιστατικά διαταραχής προσποίησης διά αντιπροσώπου (σύνδρομο Munchausen by proxy) που αφορούν σε ζώα συντροφιάς, τα οποία έχει κακοποιήσει σκόπιμα ο ίδιος ο ιδιοκτήτης (εφ' άπαξ ή κατ' εξακολούθηση) με κίνητρο να κερδίσει το ενδιαφέρον και τη συμπάθεια τρίτων προσώπων.⁴⁵

4.5. Σύνδρομο του Νώε (σύνδρομο συλλογής ζώων)

Η παραμέληση των ζώων από τους ενήλικες, όταν δεν οφείλεται σε άγνοια ή αδιαφορία για τις ανάγκες των ζώων, συνδέεται με το σύνδρομο του Νώε (σύνδρομο συλλογής ζώων).^{46,47} Το σύνδρομο του Νώε έχει συμπεριληφθεί στην 5η έκδοση του διαγνωστικού και στατιστικού εγχειριδίου των ψυχικών διαταραχών (DSM-V) ως παραλλαγή του συνδρόμου του Διογένη. Το τελευταίο αποτελεί διαταραχή συμπεριφοράς με κύρια χαρακτηριστικά τη σοβαρή παραμέληση της σωματικής υγιεινής και της οικιακής καθαριότητας, καθώς και τη συλλεκτομανία αντικειμένων χωρίς ιδιαίτερη χρηστική αξία.⁴⁷

Οι συλλέκτες ζώων αισθάνονται την ανάγκη να συγκεντρώνουν όλο και περισσότερα ζώα χωρίς να λαμβάνουν υπ' όψη κοινωνικούς και οικονομικούς περιορισμούς, ενώ δείχνουν αδυναμία να συνειδητοποιήσουν τη μη φυσιολογική συμπεριφορά τους και τις συνέπειες που μπορεί να έχει για τα ζώα, αλλά και για τους ίδιους.^{46,47} Παράγοντες που πιθανόν να σχετίζονται με την ανάπτυξη της εν λόγω διαταραχής είναι διάφορες συνθήκες ψυχοκοινωνικού stress, συναισθηματικής κακοποίησης από ισχυρότερα πρόσωπα, έλλειψη συναισθηματικής πληρότητας και μοναξιάς, ενώ ενδέχεται να συνυπάρχουν και άλλες ψυχικές διαταραχές, όπως παραληρητική διαταραχή (ο συλλέκτης ζώων θεωρεί ότι έχει την ειδική ικανότητα να επικοινωνεί με αυτά) ή άνοια σε πρώιμο στάδιο.⁴⁶

4.6. Συσχέτιση με άλλες ψυχιατρικές διαταραχές

Περιστασιακά, μεμονωμένοι ψυχωτικοί ασθενείς μπορεί να αναπτύξουν βίαιη συμπεριφορά κατά των κατοικίδιων ζώων του άμεσου περιβάλλοντός τους.^{7,9} Τέλος, στη βιβλιογραφία έχουν καταγραφεί και περιστατικά αυτοκτονίας

ή υποβοηθούμενης αυτοκτονίας ανθρώπου μαζί με ζώο συντροφιάς. Αν και το σχετικό πεδίο δεν έχει διερευνηθεί επαρκώς, έχει προταθεί ότι ο αυτόχειρας πιστεύει πως και το κατοικίδιο του επιθυμεί να τερματίσει τη ζωή του, γιατί βιώνει αντίστοιχα αδιέξοδα με τον ίδιο (στην πραγματικότητα βέβαια πρόκειται για μη σύννομη-βίαιη θανάτωση του ζώου).^{48,49}

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η κακοποίηση των ζώων συνιστά κλινική εκδήλωση ποικίλων ψυχιατρικών διαταραχών μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο διαπροσωπικής βίας και παραβατικών συμπεριφορών. Στα παιδιά και στους εφήβους η κακοποίηση των ζώων συνδέεται με τη διαταραχή διαγωγής, τις διαταραχές

εξάρτησης και την παραφιλική διαταραχή της κτηνοφιλίας. Στους ενήλικες συνδέεται κυρίως με την αντικοινωνική διαταραχή προσωπικότητας και δευτερευόντως με διάφορες διαταραχές εξάρτησης, την κτηνοφιλία, τη διαταραχή προσποίησης διά αντιπροσώπου, το σύνδρομο του Νώε και πολύ σπάνια με άλλες διαταραχές.

Επομένως, κάθε περιστατικό κακοποίησης ζώου πρέπει να αντιμετωπίζεται, μέσα στο ισχύον νομικό πλαίσιο και στις επικρατούσες κοινωνικές και ηθικές αξίες, με βάση την ηλικία, τα κίνητρα και το υποκείμενο ψυχοπαθολογικό υπόβαθρο του δράστη. Τέλος, η ποικιλομορφία στο ψυχοπαθολογικό προφίλ των δραστών μπορεί να χρησιμεύσει ως βασική παράμετρος, ώστε να ερμηνευτεί και η εκτεταμένη ποικιλομορφία στις μορφές ενεργητικής και παθητικής κακοποίησης των ζώων.

ABSTRACT

Animal abuse and mental health

D. DOUKAS,¹ M. VASSILIADOU,² D. TONTIS,¹ A. DOUZENIS³

¹Laboratory of Pathology, Faculty of Veterinary Science, University of Thessaly, Karditsa, ²Faculty of Social Theology, National and Kapodistrian University of Athens, Athens, ³Second Department of Psychiatry, "Attikon" University General Hospital, School of Medicine, National and Kapodistrian University of Athens, Athens, Greece

Archives of Hellenic Medicine 2018, 35(4):439–445

Animal abuse is a serious problem in the interaction between human beings and animals. Animals can easily become victims of human aggression and other abnormal behavior. This is a review of current data on the relationship between animal abuse and human mental health disorders. Introductory definitions of veterinary forensic issues are presented. Animal cruelty (including unlawful killing) is characterized as intentional active abuse, while animal maltreatment due to lack of concern or failure of proper care is characterized as passive abuse or neglect. It is further divided into physical and emotional abuse, depending on whether the physical health or emotional well-being of the animals is affected. Subsequently, the mental health disorders of animal abusers are presented according to the age of offenders, juvenile or adult. Animal abuse by children and adolescents is associated with conduct disorder, addictive disorders and zoophilia. Animal abuse by adults is associated mainly with an antisocial personality disorder, but also with addictive disorders, zoophilia, Munchausen syndrome by proxy, Noah's syndrome and more rarely with other mental health disorders. Animal abuse is linked to various forms of interpersonal violence and criminal behavior, including child abuse, bullying, intimate partner violence, elder abuse and other types of delinquency.

Key words: Abuse, Animals, Cruelty, Mental health, Psychiatric disorders

Βιβλιογραφία

1. SINCLAIR L, MERCK M, LOCKWOOD R. *Forensic investigation of animal cruelty: A guide for veterinary and law enforcement professionals*. Humane Society Press, Washington, DC, 2006
2. MUNRO R, MUNRO HMC. *Animal abuse and unlawful killing: Forensic veterinary pathology*. Saunders Ltd, Philadelphia, 2008
3. MERCK M. *Veterinary forensics: Animal cruelty investigations*. 2nd ed. Wiley-Blackwell, Ames, Iowa, 2012
4. GERDIN JA, McDONOUGH SP. Forensic pathology of companion animal abuse and neglect. *Vet Pathol* 2013, 50:994–1006
5. AGNEW R. The causes of animal abuse: A social-psychological analysis. *Theor Criminol* 1998, 2:177–209
6. CAZAUX G. Beauty and the beast: Animal abuse from a non-speciesist criminological perspective. *Crime Law Soc Change* 1999, 31:105–125
7. LEVITT L, PATRONEK G, GRISSO T. *Animal maltreatment: Forensic mental health issues and evaluations*. Oxford University Press, New York, 2016
8. LUK ES, STAIGER PK, WONG L, MATHAI J. Children who are cruel to animals: A revisit. *Aust N Z J Psychiatry* 1999, 33:29–36
9. GLEYZER R, FELTHOUS AR, HOLZER CE 3rd. Animal cruelty and psychiatric disorders. *J Am Acad Psychiatry Law* 2002, 30:257–265
10. BECKER F, FRENCH L. Making the links: Child abuse, animal cruelty and domestic violence. *Child Abuse Rev* 2004, 13:399–414
11. HENDERSON BB, HENSLEY C, TALLICHET SE. Childhood animal cru-

- elty methods and their link to adult interpersonal violence. *J Interpers Violence* 2011, 26:2211–2227
12. LOCKWOOD R, ARKOW P. Animal abuse and interpersonal violence: The cruelty connection and its implications for veterinary pathology. *Vet Pathol* 2016, 53:910–918
 13. DE SIQUEIRA A, CASSIANO FC, DE ALBUQUERQUE LANDI MF, MARLET EF, MAIORKA PC. Non-accidental injuries found in necropsies of domestic cats: A review of 191 cases. *J Feline Med Surg* 2012, 14:723–728
 14. HVOZDÍK A, BUGARSKÝ A, KOTTFEROVÁ J, VARGOVÁ M, ONDRASOVIČOVÁ O, ONDRASOVIC M ET AL. Ethological, psychological and legal aspects of animal sexual abuse. *Vet J* 2006, 172:374–376
 15. ARKOW P. Recognizing and responding to cases of suspected animal cruelty, abuse, and neglect: What the veterinarian needs to know. *Vet Med Res Rep* 2015, 6:349–359
 16. DADDS MR, WHITING C, BUNN P, FRASER JA, CHARLSON JH, PINOLAMERLO A. Measurement of cruelty in children: The cruelty to animals inventory. *J Abnorm Child Psychol* 2004, 33:321–334
 17. MELLOR D, YEOW J, MOHD HAPIDZAL NF, YAMAMOTO T, YOKOYAMA A, NOBUZANE Y. Childhood cruelty to animals: A tri-national study. *Child Psychiatry Hum Dev* 2009, 40:527–541
 18. BALDRY AC. Animal abuse among preadolescents directly and indirectly victimized at school and at home. *Crim Behav Ment Health* 2005, 15:97–110
 19. VAUGHN MG, FU Q, BEAVER KM, DELISI M, PERRON BE, HOWARD MO. Effects of childhood adversity on bullying and cruelty to animals in the United States: Findings from a national sample. *J Interpers Violence* 2011, 26:3509–3525
 20. CURRIE CL. Animal cruelty by children exposed to domestic violence. *Child Abuse Negl* 2006, 30:425–435
 21. GUYMER EC, MELLOR D, LUK ES, PEARSE V. The development of a screening questionnaire for childhood cruelty to animals. *J Child Psychol Psychiatry* 2001, 42:1057–1063
 22. OVERTON JC, HENSLEY C, TALLICHET SE. Examining the relationship between childhood animal cruelty motives and recurrent adult violent crimes toward humans. *J Interpers Violence* 2012, 27:899–915
 23. ARLUKE A. Interpersonal barriers to stopping animal abuse: Exploring the role of adolescent friendship norms and breeches. *J Interpers Violence* 2012, 27:2939–2958
 24. ASCIONE FR, WEBER CV, THOMPSON TM, HEATH J, MARUYAMA M, HAYASHI K. Battered pets and domestic violence: Animal abuse reported by women experiencing intimate violence and by nonabused women. *Violence Against Women* 2007, 13:354–373
 25. WALTERS GD, NOON A. Family context and externalizing correlates of childhood animal cruelty in adjudicated delinquents. *J Interpers Violence* 2015, 30:1369–1386
 26. ΤΣΟΠΕΛΑΣ Χ, ΑΡΜΕΝΑΚΑ Μ. Από τη διαταραχή διαγωγής της παιδικής ηλικίας στην ψυχοπαθητικότητα στην ενήλικη ζωή. *Ψυχιατρική* 2012, 23(Παράρτημα Ι0):Π107–Π116
 27. HOLOYDA BJ, NEWMAN WJ. Childhood animal cruelty, bestiality, and the link to adult interpersonal violence. *Int J Law Psychiatry* 2016, 47:129–135
 28. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ, ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ Α, ΛΑΖΑΡΑΤΟΥ Ε. Η παθολογική ενασχόληση με τα τυχερά παιχνίδια στην εφηβεία. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2014, 31:570–582
 29. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Μ, ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΒΝ, ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΓΝ. Η ψυχοπαθολογία των τυχερών παιχνιδιών: Σύγχρονα διαγνωστικά, αιτιολογικά και θεραπευτικά δεδομένα. *Αρχ Ελλ Ιατρ* 2016, 33:165–179
 30. AGRAWAL A. A new classification of zoophilia. *J Forensic Leg Med* 2011, 18:73–78
 31. ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΦΥΤΡΑΚΗ. *Μείζον λεξικό της ελληνικής γλώσσας: Ορθογραφικό, ερμηνευτικό, ετυμολογικό, συνωνύμων-αντιθέτων, αρκτικόλεξων, κύριων ονομάτων*. Εκδόσεις Φυτράκης, Αθήνα, 2011
 32. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ. *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. 4η έκδοση. Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 2012
 33. VAUGHN MG, FU Q, DELISI M, BEAVER KM, PERRON BE, TERRELL K ET AL. Correlates of cruelty to animals in the United States: Results from the national epidemiologic survey on alcohol and related conditions. *J Psychiatr Res* 2009, 43:1213–1218
 34. FEBRES J, SHOREY RC, BRASFIELD H, ZUCOSKY HC, NINNEMANN A, ELMQUIST J ET AL. Adulthood animal abuse among women court-referred to batterer intervention programs. *J Interpers Violence* 2012, 27:3115–3126
 35. FEBRES J, BRASFIELD H, SHOREY RC, ELMQUIST J, NINNEMANN A, SCHONBRUN YC ET AL. Adulthood animal abuse among men arrested for domestic violence. *Violence Against Women* 2014, 20:1059–1077
 36. SIMMONS CA, LEHMANN P. Exploring the link between pet abuse and controlling behaviors in violent relationships. *J Interpers Violence* 2007, 22:1211–1222
 37. SCHWARTZ RL, FREMOUWW, SCHENK A, RAGATZ LL. Psychological profile of male and female animal abusers. *J Interpers Violence* 2012, 27:846–861
 38. HENSLEY C, TALLICHET SE, SINGER SD. Exploring the possible link between childhood and adolescent bestiality and interpersonal violence. *J Interpers Violence* 2006, 21:910–923
 39. HOLOYDA B, NEWMAN W. Zoophilia and the law: Legal responses to a rare paraphilia. *J Am Acad Psychiatry Law* 2014, 42:412–420
 40. KLEIN CA. Digital and divergent: Sexual behaviors on the Internet. *J Am Acad Psychiatry Law* 2014, 42:495–503
 41. BHATIA MS, SRIVASTAVA S, SHARMA S. 1. An uncommon case of zoophilia: A case report. *Med Sci Law* 2005, 45:174–175
 42. RAINA G, CERSOSIMO MG, MICHELI F. Zoophilia and impulse control disorder in a patient with Parkinson disease. *J Neurol* 2012, 259:969–970
 43. HOLOYDA B. Bestiality in forensically committed sexual offenders: A case series. *J Forensic Sci* 2017, 62:541–544
 44. STUPPERICH A, STRACK M. Among a German sample of forensic patients, previous animal abuse mediates between psychopathy and sadistic actions. *J Forensic Sci* 2016, 61:699–705
 45. MUNRO HM, THRUSFIELD MV. “Battered pets”: Munchausen syndrome by proxy (factitious illness by proxy). *J Small Anim Pract* 2001, 42:385–389
 46. WEISS KJ. Hoarding, hermitage, and the law: why we love the collyer brothers. *J Am Acad Psychiatry Law* 2010, 38:251–257
 47. SILDARRIAGA-CANTILLO A, NIETO JC. Noah syndrome: A variant of Diogenes syndrome accompanied by animal hoarding practices. *J Elder Abuse Negl* 2015, 27:270–275
 48. COOKE BK. Extended suicide with a pet. *J Am Acad Psychiatry Law* 2013, 41:437–443
 49. HASEGAWA I, GEHL A, NUSHIDA H, PÜSCHEL K. Assisted suicide and killing of a household pet: Pre-autopsy post-mortem imaging of a victim and a dog. *Forensic Sci Med Pathol* 2014, 10:122–125
- Corresponding author:
D. Doukas, Laboratory of Pathology, Faculty of Veterinary Science, School of Health Sciences, University of Thessaly, 224 Trikalon street, 431 00 Karditsa, Greece
e-mail: ddoukas@vet.uth.gr